

Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşid-i Kâmil
Irshad and Murshid al-Kamil According to Mawlana Khalid al-Baghdadi

Abdulcebbar Kavak

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
Associate Professor, Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Sufism
Ağrı, Turkey
akavak@agri.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1846-5493>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Şubat / February 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 31 Mart / March 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 5-22

Atıf / Cite as: Kavak, Abdulcebbar. "Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'ye Göre İrşad ve Mürşid-i Kâmil [Irshad and Murshid al-Kamil According to Mawlana Khalid al-Baghdadi]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 5-22. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.528058>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

Öz

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdi, Nakşibendiyye tarikatının on dokuzuncu yüzyılda Ortadoğudaki en aktif temsilcisi kabul edilir. Tasavvufi anlayışı ve uygulamalarıyla İslam toplumunda bir heyecan ve dinamizm meydana getirmiştir. Yetiştirdiği halifeleri Irak başta olmak üzere pek çok ülkede ilim, tasavvuf, siyaset ve toplumsal alanlarda aktif rol almıştır. Bu makalemizin konusu onun başarısındaki temel unsurlardan biri olan irşad anlayışı ve mürşid-i kâmile yüklediği anlamdır. Ona göre irşad, şeriat ve tarikat merhalelerinin ikisini de kapsayan bir faaliyettir. İrşad'ın başarısı, müridin sahip olduğu sağlam itikat ve düzenli ibadetin, ahlak ve maneviyatla taçlandırılmasına bağlıdır. Ayrıca irşadın muhatabı yeryüzünde yaşayan bütün insanlar olup belli bir kitle ve bölgeyle sınırlı değildir. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdi'nin mürşid-i kâmil'in vasıfları ve ona yüklediği sorumluluk da geleneksel tasavvufi anlayışın sınırlarını aşan bir özelliğe sahiptir. Ona göre mürşid-i kâmilin sadece tasavvuf alanında uzmanlaşması yeterli olmayıp ilim ve tasavvufu mezceden zülcenaheyn bir kişiliğe sahip olmalıdır. Mürşid-i kâmil, Kur'an ve Sünnete bağlılık hususunda tavizsiz, bidat ve aşırılıklara karşı mücadele eden, toplumsal hadiselerle karşı duyarlı ve önder bir kişiliğe sahip olmalıdır. Bu makalede ele alacağımız irşad ve mürşid-i kâmil konusu ile Mevlânâ Hâlid ve halifelerinin toplumsal alandaki etkilerinin ve önemli hadiselerle neden öncülük ettikleri hususunun anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdi, Hâlidilik, İrşad, Mürşid-i Kâmil.

Abstract

Mawlana Khalid al-Baghdadi is considered the most active representative of the Naqshbandi tariqa in the nineteenth century in the Middle East. He has created a sense of excitement and dynamism in İslamic society with his mystical understanding and practices. The caliphs they trained had an active role in science, mysticism, politics and social fields in many countries, especially Iraq. The subject of this article is one of the basic elements in his success, his understanding of the irshad and the meaning he has attributed to the murshid. According to him, irshad is an activity that it covers both sharia and tariqa. The success of irshad depends on firm belief and the regular worship of the murid with morality and spirituality.

In addition, the interlocutor is all people living on earth and is not limited to a specific mass and region. The qualities of Mawlana Khalid al-Baghdadi and the responsibility of him as well as the responsibility he has put him have a feature that transcends the boundaries of the traditional sufi understanding. According to him, Murshid al-Kamil's specialization only in the field of mysticism, not enough. Must have a personality zulcenaheyn that combines science and mysticism. Murshid al-Kamil should be a sensitive and leader person against the Qoran and Sunnah. The aim of this article is to contribute to the understanding of the successes of Mawlana Khalid and his caliphs in the social field and the pioneering of important events.

Keywords: Sufism, Mawlana Khalid al-Baghdadi, Khâliidiyya, Irshad, Murshid al-Kamil.

GİRİŞ

Nakşibendiyye tarikatı, İslam dünyasının genelinde yayılma imkânı bulan büyük tasavvufi ekollerden biridir. Bu tarikatın tarihi gelişim sürecini etkileyen ve damgasını vuran üç dönemden bahsedilir. Bunlar Nakşibendiyye, Müceddidiyye ve Hâliidiyye olarak adlandırılan dönemlerdir.

14. yüzyıldan itibaren tarikatın başta ismi olmak üzere bazı temel konularda yapısal değişime uğradığı müşahede edilir. Nakşibendiyye olarak adlandırılan bu dönemin mimarı Buharalı Şeyh Muhammed Nakşibend'dir (ö. 791/1389). Daha çok Şah-ı Nakşibend olarak tanınan Muhammed Bahâüddin'in tarikatın uygulamaları içinde yaptığı en köklü değişim zikir alanında gerçekleşmiştir. O, cehr-i zikir yerine daha önce Abdülhâlik Gücdüvânî (ö. 575/1179) döneminde başlayan hafî zikir uygulamasını tarikatın kuralı haline getirmiştir.¹

17. yüzyıla gelindiğinde Nakşibendiyye tarikatının tasavvufi faaliyetlerin yanında, siyasi ve toplumsal alanlarda önceki dönemlere göre daha farklı ve dinamik bir faaliyet içine girdiği görülür. Bu dönemin öncü şahsiyeti İmam-ı Rabbânî olarak bilinen Şeyh Ahmed Sirhindî'dir (ö. 1034/1624). İmam-ı Rabbânî'ye, Hint alt kıtasındaki başarılı mücadelesinden dolayı Hicrî ikinci bin yılda İslam kültür ve medeniyetini ihya eden kişi anlamında *Müceddid-i Elf-i Sâni* unvanı verilmiştir.² Onun döneminde tarikat mensupları siyasi ve toplumsal alandaki etkinliklerini artırmışlardır.

19. yüzyıla gelindiğinde ise bu defa Asya'nın batısında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki geniş topraklarda, Müceddidiyye çizgisini daha da geliştirerek devam ettiren bir hareket doğmuştur. Hâliidiyye adını alan bu tasavvufi hare-

1 Hüseyin b. Ali el-Kâşifi, *Reşehâtu aynı'l-hayât fi menâkibi meşâyihit-tarikati'n-Nakşibendiyye ve âdâbihi-mi'n-nebeviyye ve esrârihimî'r-Rabbâniyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2008), 93; Hamit Algar, *Nakşibendilik*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 126-127.

2 Halil İbrahim Şimşek, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nakşibendî-Müceddidî Hareket*, (Çorum: Hititkitap Yayınevi, 2008), 43.

ketin kurucusu ise Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'dir. (ö. 1242/1827). Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve İslam coğrafyasını parçalamak için yaptıkları planları uygulamaya başladıkları bir dönemde, ilmi, tasavvufî, siyasi ve toplumsal alanlarda etkili olan dinamik, aksiyoner bir hareket oluşturmayı başarmıştır.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, elli yıldan az olan kısa ömrüne ilim, tasavvuf, siyaset ve toplumsal alanlarda takdir edilen ciddi ve köklü bazı faaliyetleri sığdırmıştır. Geride Hâlidî tasavvuf geleneğini sürdürecektir yüzden fazla halife bırakmıştır. Onun bu başarısında dinî, siyasi ve toplumsal pek çok amilden bahsedilebilir. Fakat en önemli sebeplerden biri olan irşad metodu ve mürşid-i kâmil anlayışı bu makalemizin konusunu teşkil etmektedir.

1. MEVLÂNÂ HALİD el-BAĞDADÎ ve TASAVVUF ANLAYIŞI

İslam tarihi boyunca ilim ve tasavvuf alanlarında bilgi, eser ve fikirleriyle İslam kültür ve medeniyetine katkı sağlayan çok sayıda ilim erbabı ve gönül erinden bahsedilebilir. Fakat bunlar içinde hem ilim hem de tasavvufî kimlikleri kendinde mezceden, dinamik ve karizmatik şahsiyetlerin sayısı sınırlıdır. Bu makalede irşad ve mürşid-i kâmil hakkındaki görüşlerini irdedeceğimiz Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, adına nispet edilen Hâlidîlik ile on dokuzuncu yüzyıl İslam toplumunda aktif rol oynamış Nakşibendî-Müceddidî şeyhidir.

1.1. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, Irak'ın Şehrezûr bölgesinde bulunan Câf aşiretine³ mensup bir ailenin çocuğu olarak 1193/1779 yılında Karadağ kasabasında dünyaya gelmiştir.⁴ Karadağ'daki medreselerde sarf, nahiv ve Şafîî fihhına ait bazı eserleri okuyan Mevlânâ Hâlid,⁵daha sonra Şehrezûr bölgesindeki diğer medreselerde ilim tahsiline devam etmiştir. Irak'ta son medrese tahsili gördüğü Bağdat şehriden sonra İran'ın Senendec şehrine gitmiştir.⁶

Şeyh Abdullah Hırpânî (ö. 1254/1838), Molla İbrahim Biyarî (ö. 1250/1834), Şeyh Celalüddin Hurmalî (ö. 1231/1816) ve Seyyid Abdülkerim Berzencî (ö. 1213/1798), Mollazâde Abdürrahim ez-Ziyarî, Sibgatullah Mavrânî (ö. 1220/1805), Şeyh Muhammed Kasîm Senendecî (ö. 1234/1818) hocalarından bazılarıdır.⁷

3 Câf aşireti Irak ve İran sınırında yaşayan kalabalık Kürt aşiretlerinden biridir. Bk. Abbas Azzâvî, *Aşâiru'l-İrak*, (Beyrut: Mektebetü'l-Hadârât,), 1: 244.

4 Osman b. Sind en-Necdî, *Asfa'l-mevârid min silsâli ahvâli'l-imam Hâlid*, (Mısır: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1310), 27; İbrahim Fasîh Haydarî, *el-Mecdu't-tâlid fi menâkıbi-Şeyh Hâlid*, (İstanbul: Matbaatü'l-Âmire, 1292), 27.

5 Abdülkerim Müderris, *Yâd-ı Merdân*, (Hevler: Çaphâne-i Ârâs, 2011), 1: 9.

6 Necdî, *Asfa'l-mevârid*, s. 39; Abdülkerim Müderris, *Ulemâunâ fi hidmeti'l-ilmi ve'd-din*, (Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983), 185.

7 Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016), 70-87.

Medrese tahsilinin ardından bir süre tedrisatla uğraşan Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, daha sonra pek çok akranı gibi tasavvufa yönelmiştir. Fakat onun tasavvufa yönelmesi sadece bir tarikattan el alıp irşad postuna oturma isteği değildir. İslam toplumunun yaşadığı buhran ve sıkıntılara ciddi ve köklü bir çare bulma düşüncesidir.

“İrak, Suriye ve Anadolu’daki tarikatların dinamizmini kaybetmiş sıradan kurumlar haline geldiğini gören Mevlânâ Hâlid itikaden sağlam, sünnet-i seniyyeye ittiba hususunda tavizsiz, Müslümanları kucaklayabilen bir hareketin inşası adına arayış içinde olmuş ve sonunda Hindistan’da pek çok âlimi kendine celbetmeyi başaran Şah Abdullah Dihlevî’nin mensup olduğu Müceddidiyye’nin, aradığı müspet hareket olduğu kanaatine varmıştır.”⁸

Bu amaçla gittiği Hindistan’dan beş tarikattan icazetli olarak memleketine dönen Mevlânâ Hâlid, Ortadoğu’da Nakşibendî-Müceddidiliğin aktif mensuplarından biri olarak geniş ve dinamik bir tasavvufî hareketin temellerini atmıştır. Çok yoğun faaliyetlerin sığdırıldığı kısa ve bereketli bir ömür yaşayan Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, 1242/1827 Cuma günü Şam’da Hakkın rahmetine kavuşmuştur.⁹

1.2. Tasavvuf Anlayışı

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî’nin ilmî ve tasavvufî hayatı ile eserleri incelendiğinde, onun tasavvuf anlayışı olarak daha çok Muhasibî, Cüneyd-i Bağdadî ve Abdülkerim Kuşeyrî çizgisine yakın dururken, tasavvuf felsefesi hakkındaki bazı görüşleriyle de Muhyiddin İbnü’l-Arabî’yi takip ettiği görülür. İslam dünyasında yaygın tarikatlar içinde ise tercihi Nakşibendiyye tarikatı olmuştur. Bu nedenle onun tasavvuf anlayışı Nakşibendiyye tarikatının tarihi süreci içinde şekillenen genel usul ve prensiplerle beraber iki aktif dönemin özelliklerini taşımaktadır. Vahdet-i vücud konusu dâhil tasavvuf felsefesiyle ilgili konularda Nakşibendiyye-Ahrariyye çizgisini takip eden Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, siyasi ve toplumsal hadiselerdeki tavrıyla Nakşibendiyye-Müceddidiyye çizgisinde yürümeyi tercih etmiştir.

Şeriat tarikat dengesine son derece önem vermiş ve şeriatın birincil yönüne dikkat çekmiştir. O şeriatı ağaca, tarikatı ise o ağacın dallarına benzetmiştir.¹⁰ Ona göre şeriat temeli üzerine bina edilmeyen tarikat anlayışı zındıklıktır.¹¹

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, ruh ve beden birlikteliğinde olduğu gibi manevi ve zahirî eğitimde de birlikteliğin önemine vurgu yapmıştır. Medrese ve tekkele-

8 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 101.

9 Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâiku’l-verdiyye fi hakâiki ecillâi’n-Nakşibendiyye*, (Erbil: Matbaatu Ârâs, 2009), 330.

10 Muhammed Es’ad Sahib, *Buğyetü’l-vâcid fi mektûbâtı hadreti Mevlânâ Hâlid*, (Dimaşk: Matbaatu’t-Terakkî, 1334), 161.

11 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1:189.

rin aynı çatı altında hizmet vermeleri için bizzat kendisi öncülük yapmıştır. Süleymaniye, Bağdat ve Şam'daki faaliyetler bu birliktelik temelinde yürütülmüştür. Tasavvufî eğitimin, insanın dış görünüşünün değil iç dünyasının düzeltilmesi ile mümkün olacağına kani olduğundan, kılık kıyafet hususunda diğer tarikat mensupları gibi ayrı bir tarz benimsemek yerine, ilmiye sınıfının geleneksel giyim tarzı olan cübbe ve sarığı tercih etmiştir.

Tasavvufî eğitimin mutlaka medrese tahsili görmüş ilim ehli insanlar tarafından verilmesini istemiştir. Bu nedenle medrese tahsili görmemiş kişilerin halife olarak atanmasına ve tarikatın neşriyle görevlendirilmelerine izin vermemiştir. Raks ve sema gibi uygulamalara sıcak bakmayan Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdi,¹² Hatm-i hâcegân'ı sade bir şekilde icra etmiştir.

Mevlânâ Hâlid, kurucusu olduğu Hâlidiliği merkezîyetçi bir tasavvufî örgütlenme modeliyle düzenlemiştir.¹³ Bu yönüyle Nakşibendiye tarikatının merkezîyetçi olmayan genel teamülünden ayrılmıştır.

Sadece zahirî ilimlerin tahsili ile tasavvuf ve tarikat erbabı olunamayacağını belirten Mevlânâ Hâlid, maneviyat mektebinden geçmeden lafla sufi olunamayacağını da ifade etmektedir.

Halid! Mademki hiç kimse lafla tarikat erbabı olamadı,

(o halde) sen bütünü varlıklardan vazgeç ve (artık) konuşmaya da bir son ver.¹⁴

Mevlânâ Hâlid, tasavvufî eğitimin kâğıt kalemle medresede olduğu gibi sıralı kitapları ders halkalarında okumakla gerçekleştiremeyeceğini belirtmektedir. Ona göre bu iş ancak feyiz ve maneviyatla olabilir ki bunun yeri de medrese değil gönül mektebidir.

Gönül mektebinde ders olmaz. (Sadece feyiz ve maneviyat olur ki)

bu mesele de kâğıt üzerinde olmaz.¹⁵

Mevlânâ Hâlid'e göre tasavvufî eğitim mürşitsiz olmaz. Bu nedenle tasavvuf alanında uzman, manevi tecrübesi olan bir gönül ehlinin, bir mürşid-i kâmilin yanında eğitim almak şarttır.

Ey nefsin hilelerinden ve şeytanın aldatmalarından kurtulmak isteyen kişi!

Sen can u gönülden onun (Şah Abdullah) kölesi ol.¹⁶

Nefsini doğan kuşuna, kendisini de saksâğan kuşuna benzeten Mevlânâ Hâlid

12 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendi*, 503.

13 Algar, *Nakşibendilik*, 83.

14 Hâlid el-Bağdâdi, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi*, Thk. Abdulcebbâr Kavak, (Konya: Ensar Yayıncılık, 2009), 450.

15 Bağdâdi, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 552.

16 Bağdâdi, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 61.

Tasavvufi eğitim sürecinin amacının, kalbi doğan kuşuna nefsi de saksığana dönüştürmek olduğunu belirtir.

Doğana benzeyen nefsin korkusundan saksığan kuşu gibi sana doğru kaçınım.

Bu saksığamı lütfunla bir doğan kuşu yaparsan ne güzel bir devlet(saadet) olur.¹⁷

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, mürşitliğin sıradan bir iş olmadığını bu sebeple herkesin manevi eğitim veremeyeceğini belirtir.

Her elinde yüzük bulunan kişi, Süleyman olmaya layık değildir.

Her ayna yapan kişi de İskender olamaz.¹⁸

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, tasavvufi eğitim merhalesini kısa tutmuştur. Uzun yıllar süren zahmetli ve sıkıntılı seyr ü sülük süreci yerine, ilim ve sohbetle devam ettirilen, hızlı, yoğunlaştırılmış ve kısa süreli bir eğitimi tercih etmiştir. Yoğunlaştırılmış tasavvufi eğitim süreci olarak da nitelenebilecek bu irşad dönemi, genellikle hilafetnâme ile taçlandırılmıştır. Tasavvufi eğitim dönemi bazı müritleri için iki veya üç ay devam ederken, diğer bir kısmının birkaç yıla kadar sürebilmiştir. Fakat akranlarına göre Mevlânâ Hâlid'in müritlerine verdiği tasavvufi eğitim sürecinin kısa olduğu aşikârdır.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin on altı maddede özetlenen ve Hâlidiliğin vizyon ve misyonunu ortaya koyan bir erkannâme oluşturduğundan bahsedilir ki konumuzla ilgili maddeler şunlardır:¹⁹

* İlim icazeti bulunmayan şahıslara toplumsal konumu ne olursa olsun hilafet verilemez.

* Her bölgeye bir halife gönderilecek, zorunlu hallerde ikincisi görevlendirilecektir.

* Her halife sadece görevli olduğu bölgede irşad faaliyetlerini yürütecektir. Hiçbir Hâlidî halifesi diğer bir halifenin görev bölgesine müdahale etmeyecektir.

* Halifeler büyük mürşid (Mevlânâ Hâlid) ile sürekli iletişim içerisinde olacaklardır.

* Halifeler, büyük mürşidin haberi ve izni olmadan kendi halifelerini atamazlar.

* Görev yapılan yer (cami, medrese, tekke) ne olursa olsun irşad ve ilmî faaliyetler birlikte yürütülecektir.

* Halifeler, erkek ve kadınlardan tarikat bey'atı alırken Nakşibendiyye tarikatının teamülüne uymak zorundadırlar.

¹⁷ Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 70.

¹⁸ Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 332.

¹⁹ Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 210.

* Bu esaslara riayet hususunda gevşeklik gösterenler uyarılır, muhalefet edenlerden irşad görevi alınır, ısrar edenler ise tarikattan atılır.

Bu esaslara baktığımızda Mevlânâ Hâlid'in irşad ve ilmî faaliyetleri tevhit ettiği, irşadın muhatabı olan erkek ve kadınlar hususunda "Nakşibendiyye tarikatının teamülüne uyulması" şartını getirerek bu konuda dinî ahkâm ve hassasiyetlere dikkat çektiği görülmektedir. Diğer taraftan belli bir dinî eğitimden geçmeyen kişilere hilafet (mürşitlik) görevi vermemiştir. Bu esaslar Mevlânâ Hâlid'in tarikat içi güçlü bir hiyerarşi oluşturduğunu da ortaya koymaktadır.

2. HALİD EL-BAĞDADÎ'NİN İRŞAD METODU

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye göre irşad şeriatla başlayıp tarikatla devam etmelidir. Yani itikat ve ibadetler hususunda gerekli bilgi ve tecrübi altyapı sağlandıktan sonra bu temel üzerine ahlak ve maneviyat bina edilmelidir. Dinin zahirî ahkâmından habersiz kişilere tasavvufî eğitim verilmesi doğru bir irşad metodu olmadığı gibi istenen sonuca da ulaştırmayacaktır. Bu nedenle tasavvufî eğitimden önce veya bu eğitim süreciyle beraber temel dinî eğitimin verilmesini öncelikli ve önemli bir iş olarak görmektedir. Sağlam bir itikadî eğitimin ardından ibadetler konusunda toplumsal bir bilinç oluşturulmasını isteyen Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, en başta namaz gibi dinin direği olarak nitelenen bir ibadetin anlam ve önemini halka anlatılmasını istemiştir. Bu amaçla halifelerinden Diyarbakır'da görevli Şeyh Muhammed Firakî'ye (ö. 1282/1865) yazdığı bir mektubunu²⁰ namaz risalesi olarak düzenlemiş ve orada düzenli olarak okunmasını istemiştir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin irşadla ilgili olarak üzerinde durduğu temel hususlardan bir diğeri, irşadın sadece belli bir yöre ve bölgeyle sınırlı kalmayıp bütün ümmete hatta bütün insanlara yönelik olmasıdır. Çünkü irşad eğer bütün insanlara yönelik olursa Kuran ve Sünnet'in hedeflediği amacı gerçekleştirmiş olacaktır. Bu düşüncesini mürşidi Şah Abdullah Dihlevî için kaleme aldığı manzum mısralarında şöyle dile getirmektedir:²¹

(Şah Abdullah)'ın meşale yaktığı yer her ne kadar Cihânâbâd şehri ise de doğru-su kaftan kafa (doğudan batıya bütün dünya) onun meşalesiyle aydınlanmaktadır.

Bugün (Çin'in) kuzeyinden batının en uç noktasına kadar insanlar arasında onun bir benzeri yoktur.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin irşad hususunda yukarıda bahsedilen genel görüşlerinin yanında mensup olduğu Nakşibendiyye-Müceddidiyye kolunun uyguladığı bazı irşad metotlarını geliştirerek devam ettirdiği bilinmektedir. Sohbet

20 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 240.

21 Bağdâdî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 39-40.

metodu onun irşad hayatı boyunca üzerinde en çok durduğu ve önemseydiği metotlardan biridir.

2.1. Sohbet

Arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak gibi anlamları bulunan sohbetin,²² tasavvuf literatüründeki manası mürşid-i kâmilin ruhundaki kabiliyetleri müride yansıtmasıdır. Hz. Peygamber'in sahabelerini sohbet yoluyla yetiştirmesi, sufile- rin sohbeti tasavvufî eğitimde kendilerine temel düstur olarak almalarına sebep olmuştur.²³

Muhammed Bahaeddin Nakşibend'in (ö. 791/1389) "*tarîk-i mâ bâ sohbetest*-Bizim yolumuz sohbet yoludur. Halvette şöhret, şöhrette ise âfet vardır. Hayır ve bereket cemiyette, bir araya gelmektedir"²⁴ sözü, Mevlânâ Hâlid'in sohbeti tasav- vuf geleneğinin başlıca metotları arasına almasında etkili olmuştur.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'ye göre kısa süreli de olsa etkili sohbet, manevi terbiyede sonuç veren bir uygulamadır. Bunu Farsça bir mektubunda şöyle dile getirmektedir: "Nakşibendi büyükleri halvete girip külâh ve hırka giymeyi kabul etmemişlerdir. Bir iki ay bu fakirin sohbetine katılan bazı kişilerin nice ilginç ma- nevi kazanımlar elde ettiklerini yakinen bir bilseniz."²⁵

2.2. Halvet

Halvet, hiçbir şahsın veya dünya malının bulunmadığı bir yerde, ruhun Allah ile konuşması olarak tarif edilmiştir.²⁶ Halvet'in esin kaynağı olarak Hz. Peygam- ber'in vahye mazhar olmadan önce Hira'da uzlete çekilme uygulaması gösteril- mektedir. Hz. Musa'nın Tûr'da Allah ile kırk gün süren özel görüşmesinden yola çıkarak halvet genellikle kırk gün olarak yaptırılmıştır. Halvet, Farsça kırk anlamı- na gelen "çihil" sayısından yola çıkarak *çille* yahut Arapça kırk sayısının karşılığı olan *erbaîn* ile de ifade edilmiştir.²⁷

Şeyh Abdulhâlik Gücdüvânî'ye (ö. 575/1179) atfedilen "Halvet kapısını kapa- tın, sohbet kapısını açın" sözü Nakşibendiyye tarikatı mensupları arasında etkili olmuştur. Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin "Nakşibendi büyükleri halvette oturup külâh ve hırka giymeyi kabul etmemişlerdir sözü ile dervişlerin manasız halvet- te oturmalarını, her şeyden kötü olarak nitelemesi,²⁸ Abdulhâlik Gücdüvânî'nin

22 Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Ârab*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 1: 519.

23 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997), 647.

24 Kâşifi, *Reşehât*, 60; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 647.

25 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 210.

26 Ali b. Muhammed Cürçânî, *et-Ta'rifât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1988), 101.

27 Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995), 126; Cebecioğlu, *Tasavvuf Te- rimleri*, 321.

28 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 210-211.

halvet hususundaki tavsiyesinin on dokuzuncu yüzyıl Nakşibendiyye çevrelerinde uyulduğunu göstermektedir.

Şam'ın tanınmış Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Muhammed el-Hânî (ö. 1279/1862), Nakşibendîlerin, Hz. Peygamber'in "İnsanların arasına karışan ve sıkıntılarına katlanan mümin, insanlar içine karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyen müminden daha hayırlıdır."²⁹ hadisi şerifine dayanarak zahirî değil batınî halveti esas aldıklarını ifade etmektedir.³⁰

Bununla beraber Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin sohbetle beraber halvet de yaptırdığı bilinmektedir. Tasavvufî eğitim adı altında şekilciliğe kaçan ve zaman kaybına yol açan uygulamalardan uzak duran Mevlânâ Hâlid'in, bazı müritlerini halvete sokmasının temelinde, kısa süreli manevi eğitimde sohbetle beraber daha hızlı sonuç alabilmek düşüncesinin yattığı belirtilmektedir.³¹

2.3. Rabîta

Arapça iki şeyi birbirine bağlayan, bağ, münasebet, ilgi ve mensubiyet anlamlarına gelen rabîta,³² tasavvufî bir terim olarak müşahade makamına yükselmiş, zafî sıfatların hakikatine ermiş olan kâmil bir şeyhe kalbi bağlamak, huzur ve gıyabında onun suretini hayalinde muhafaza etmek şeklinde tanımlanmıştır.³³

Manevi eğitim veren mürşid-i kâmilden feyiz almak amacıyla başlayan şeyhini sevmek, kalben ona bağlanıp davranışlarını taklit etmek uygulamasının, zamanla yerini günümüzdeki şekliyle şeyhin suretini düşünme ameliyesine dönüştüğünden bahsedilir. Bu hususta Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221) ve Şihabüddin es-Sühreverdi (ö. 632/1234) gibi tanınmış mutasavvıfların teşvikleri rabîta uygulamasının basit şeklinin miladi 12 ve 13. yüzyıllardan beri mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye göre rabîta, fenafillah mertebesine ulaşmış olan şeyhin suretinin hayal edilmek suretiyle ruhaniyetinden istimdat dilenmesidir.³⁵ *Râbîta-yı Şerîfe* adlı eserde rabîtanın, vasıtasız olarak Allah'tan istifâyaya muktedir olamayan salıklere şart koşulmuş olduğu, bunu sağlayanların ise rabîtayı terk etmelerinin vacip olduğu belirtilmektedir.³⁶

29 İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, (İstanbul: Dâru'd-Da've, Dâru Sahnûn, 1413/1992), 2: 1338, (Hadis no: 4032).

30 Muhammed b. Abdulah el-Hânî, *el-Behçetü's-seniyye fi âdâbi't-tarikati'-âliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye*, (Y.y., Ahmed Halebi Matbaası, 1303), 55.

31 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendi*, 473.

32 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7: 302; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 584.

33 Hânî, *el-Behçetü's-seniyye*, 42.

34 Necdet Tosun, "Râbîta", *DİA İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34: 378.

35 Sâhib, *Buğyetü'l-vâcîd*, 73.

36 Abdülhakim Arvâsi, *Râbîta-i şerîfe*, (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1342), 2.

2.4. Zikir

Zikir, unutmamanın zıddı olarak hatırlamak anlamına gelmektedir.³⁷ Pek çok mutasavvıf tasavvufî eğitimde zikrin ehemmiyetine işaret ederek zikirsiz manevi ilerlemenin mümkün olamayacağını dile getirmişlerdir.³⁸

Nakşibendiyye tarikatında üzerinde durulan ana prensipler içinde sohbet ve rabıtayla beraber toplu olarak icra edilen Hatm-i Hâcegân da yer almaktadır.³⁹ Ayrıca *kelimât-ı kudsiyye* olarak adlandırılan on bir prensibin⁴⁰ önemli bir kısmı zikirle ilgilidir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, içine riya, ucub ve zikrin sevabını silecek herhangi bir şey karışmadığına inandığı kalbî zikre devam edilmesini istemiştir.⁴¹ Ona göre ibadetlerin en faziletli gizli zikre devam etmektir.⁴² Müridin tek başına yapması gereken zikrin yanında topluca icra edilen Hatm-i Hâcegân zikri de önemlidir. Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin emriyle, Hatm-i Hâcegân'ın güneş doğduktan ve akşam namazlarından sonra yapılması⁴³ bir teamül haline gelmiştir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'ye göre zikir gaye değil Allah'a vasıl olmada bir araçtır. Bu meyanda Şeriatın ahkâmına uymak, toplumsal dertlere çare bulmak da zikirle eş değer bir ameldir.⁴⁴

2.5. Murakabe

Murakabe, kulun sürekli biçimde Allah'ın gözetiminde olduğunun şuur ve idrakinde bulunması anlamında kullanılan tasavvufî bir terimdir. Mutasavvıflar murakabeye delil olarak bazı Kuran ayetlerinin yanında Hz. Peygamber'in Cibril hadisindeki ihsan kavramında geçen "Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir" sözünü getirmişlerdir.⁴⁵

Mevlânâ Hâlid, Süleymaniye şehrindeki tekke de görevlendirdiği kardeşi Mahmud Sahib'e yazdığı bir mektubunda kalbî zikrin yanında murakabeye devam etmesini istemiştir.

"Her zaman kalbî zikir ve murakabe üzere bulun. Yürürken dahi bunları uygulamaktan geri kalma."⁴⁶

37 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 308.

38 Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 122-124; Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990), 221; Hoca Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, Haz. Hayati Bice, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 190.

39 Kâşifi, *Reşehât*, 546; Haydarî, *el-Mecdü't-tâlid*, 20-21; Sâhib, *el-Fuyûzâtü'l-Hâlidîyye*, 17-35.

40 Kâşifi, *Reşehât*, 55-64; Hânî, *el-Behçetü's-seniyye*, 53-56.

41 Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, 135, 136.

42 Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, 105, 106.

43 Hânî, *el-Behçetü's-seniyye*, 61.

44 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 456.

45 Süleyman Uludağ, "Murakabe", *DİA İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 204.

46 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 293.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye göre murakabe üç çeşittir. Bunlar; maiyet murakabesi, akrabiyyet murakabesi ve muhabbet murakabesidir. Bu hususta Kurandan bazı ayetleri de zikreden Mevlânâ Hâlid, “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf 50/16) ayetinin akrabiyyet murakabesine, “Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever.” (el-Mâide 5/54) ayetinin ise muhabbet murakabesine işaret ettiğini ifade eder.⁴⁷

2.6. İlim Halkası Teşkili

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, halka yönelik dinî ve tasavvufî eğitimin yanında toplumun elit kesimine hitap etmeyi de ihmal etmemiştir. Bu amaçla bulunduğu şehirlerde ilmiye sınıfı mensuplarının en çok meşgul oldukları ilim dalı ve eserleri okutup şerh etmek suretiyle elit kesimin dikkatlerini çekmeyi ve saygılarını kazanmayı başarmıştır.

Süleymaniye, Bağdat ve Şam'da genel sohbetlerin dışında haftanın belli günlerinde düzenli ilim halkaları teşkil etmiştir. Özellikle Bağdat ve Şam'da kurduğu hadis halkalarına⁴⁸ dönemin tanınmış hadis âlimlerinin de iştirak etmeleri, bu ilim halkalarının önemini ve seviyesini yükseltmiştir.

3. HALİD EL-BAĞDADÎ'YE GÖRE MÜRŞİD-İ KÂMİL

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî İslam toplumunun ilim, kültür, ahlak ve maneviyyatının güçlendirilmesi için bu alanda yetişmiş örnek ve önder şahsiyetlerin rehberliğinin elzem olduğuna inanmaktadır. Bu alanda rehberlik yapabilecek şahsiyetler ise ilim ve tasavvuf alanında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olan mürşid-i kâmililerdir. Bu konuda İslam dünyasında on dokuzuncu yüzyıldaki geleneksel tasavvufî hareketler içinde Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin örnek olarak gösterdiği hareket Nakşibendî-Müceddidî koludur. Örnek ve rehber şahsiyet ise o dönem Hindistan'da irşad faaliyetleri yürüten Şah Abdullah Dihlevîdir. Şah Abdullah Dihlevî sayesinde Hindistan gibi İslam dışı pek çok inanç ve uygulamaların yaygın olduğu bir diyar, İslam'ın nuruyla aydınlanmış, etkisi Asya'nın batısına kadar yayılmıştır.

*Bugün (Çin'in) kuzeyinden batının en uç noktasına kadar insanlar arasında onun bir benzeri yoktur.*⁴⁹

3.1. Mürşid-i Kâmil'in Vasıfları

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin eserlerinden yola çıkarak onun bir kişinin mürşid-i kâmil olabilmesi için belirlediği vasıfları şu birkaç maddede özetleyebiliriz.

47 Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, 153-154.

48 Müderris *Yâd-ı Merdân*, 1: 42.

49 Bağdâdî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 40.

3.1.1. Mürşid-i Kâmil, Hz. Peygamber'in Sünnetine Uyma Hususunda Tavizsiz Olmalı, Bidat ve Aşırılıklardan Uzak Durmalıdır

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, sünnete ittiba hususunu hemen bütün mektuplarında ve konu ile ilgili eserlerinde işlemiştir. Bidatleri çirkin olarak nitelerken sufiye sınıfı mensuplarından bazılarının şeriatın zahirine aykırı olarak sarf ettikleri sözleri de tenkit etmiştir.

“Sünnet-i Seniyye’ye kuvvetle bağlanmanızı şiddetle tavsiye, daha doğrusu emrediyorum. Yine cahiliye âdetleri ve çirkin bid’atlerden sakınmanızı, sūfiyyenin şeriata aykırı sözlerine aldanmamanızı, avamın alt tabakasındaki insanlar için vezir, emir ve pašalara aracılık yapmamanızı önemle emrediyorum.”⁵⁰

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, mürşid-i kâmilin vasıflarını anlatırken kendisini yetiştiren ve çok etkilendiği Şah Abdullah Dihlevî’yi kastederek şu manzum ifadeyi kullanmaktadır.

(O öyle) bahtiyar bir kimsedir ki, ayağını

*Peygamber (sav)’in ayak izinden başka bir yere koymamıştır.*⁵¹

Mevlânâ Hâlid mürşidi Şah Abdullah Dihlevî (ö. 1240/1824) için yazdığı bir kasidede onu ilim ve hikmet sahibi, firasetli, manevi sırlara da vakıf bir kişi olarak tavsif etmektedir.

*(O) yaratılışın ışığı, ilim ve firaset burcunun güneşi, hikmet definesinin anahtarı ve ilahî sırların hazinesidir.*⁵²

3.1.2. Mürşid-i Kâmil, İlmiyle Amil Olup Etrafında Saygın ve Elit Bir Zümre Bulunmalıdır

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî’ye göre mürşid-i kâmil olan kişinin ilim sahibi olması yetmez. Sahip olduğu ilmiyle amil olmalıdır. Bununla beraber mürşid-i kâmilin etrafında yaşadığı toplumun ileri gelen salih zatları ve seçkin âlimleri bulunmalıdır. O bu hususta kendi hocası Şah Abdullah Dihlevî’yi örnek gösterir.

(O) mürşitlerin büyüğü, din alanında veliler topluluğunun meşalesi,

*Önderlerin rehberi ve rûhânî büyüklerin merciidir.*⁵³

Mürşid-i kâmil olan kişi, insanların etrafında toplanıp tazim göstermelerinden dolayı kibir ve gurura kapılmaz. İhtiyacı olsa dahi başkalarını kendisine tercih eder. Heva ve hevsten, malayani konuşmalardan uzak durur. İlim ve makamca kendisinden daha üstün ve muttaki bir kişiyi gördüğünde ona tabi olur.⁵⁴

50 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 281.

51 Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 573.

52 Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 38.

53 Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 38.

54 Hânî, *el-Behçetü’s-seniyye*, 30-31.

Kendisi Hindistan'dan Irak'a döndükten sonra, vefatına kadar gittiği her şehirde etrafında saygın âlimler yer almıştır. Süleymaniye'de irşada başladıktan sonra etrafında Molla Mustafa el-Hurmâlî, Ömer b. Abdillatif el-Karadâğî (ö. 1250/1834), Ahmed Eğribozî (ö. 1250/1835), Halid el-Cezerî (ö. 1255/1839), İsmail Şirvanî (ö. 1264/1848), Hafız Muhammed Selim Ruhavî (ö. 1277/1860), Feyzullah Erzurumî (ö. 1282/1865), Osman Siracüddin et-Tavilî (ö. 1283/1866) gibi Irak, İran ve Anadolu'dan gelen ilmiye sınıfı mensupları toplanmıştır.⁵⁵

Bağdat'ta bulunduğu dönemlerde ilmiye sınıfının önde gelen mensupları onu yalnız bırakmamışlardır. Bunlardan Bağdat valileri Said Paşa ve Davut Paşa, Haydarî ailesinden Sibğatullah Haydarî, Şeyh Ubeydullah Haydarî, Abdurrahman Ruzbeyânî, Allâme Yahya Mizûrî (ö. 1252/1836), *Rûhu'l-meânî* tefsirinin müellifi Ebu's-Senâ Şihabüddin el-Âlûsî (ö. 1270/1854) en çok tanınanlardır.⁵⁶

Şam'da ise Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin sohbetlerine Gazzî ve Hânî ailelerinin pek çok ferdinin yanında şehrin müftü ve üst düzey âlimleri katılmışlardır. Bunlardan Muhammed el-Cümle el-Halvetî, Şeyh Mûsa es-Sibâî, Şeyh Şahin el-Attâr gibi âlim ve mutasavvıflar takdir ettikleri Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye medhiye yazmışlardır.⁵⁷

3.1.3. Mürşid-i Kâmil, Dinî İlimlerin Yanında Diğer İlim Dallarında da Bilgi Sahibi Olmalıdır

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin mürşid-i kâmil için belirlediği kıstaslar, tasavvuf alanında şekillenen geleneksel şeyh profilinden daha üst ve donanımlı bir dinî kimliği gerekli kılmıştır. Bu nedenle sadece bir tarikattan el almak yahut tasavvufî eğitimden geçmek yeterli değildir. En başta mürşid-i kâmil zülcenahayn olmalıdır. İlim ve tasavvuf alanlarında teraküm eden bilgi ve tecrübeyi haiz olmalıdır. Bu bilgi ve tecrübesine çağın gerektirdiği diğer ilimleri de eklemelidir. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin koyduğu bu kriter, Ebû Hanife'nin fıkıh tanımında yer alan “kişinin lehinde ve aleyhinde olanları bilmesi” esasıyla örtüşmektedir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, mürşid-i kâmilin toplumsal zeminde saygın bir yer edinebilmesi ve etkili olabilmesi için fıkıh, hadis, tefsir ve tasavvufun yanında felsefe ve astronomi de bilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu hususu mürşidi Şah Abdullah Dihlevî için yazdığı şu satırlarla ifade etmektedir.

*Kelam, takvim, felsefe ve astronomi ilimleri, (bunların hepsi) onun ilim deryasından (ancak) bir damla oluyordu.*⁵⁸

55 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 32.

56 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 133-138.

57 Hânî, *el-Hadâikü'l-verdiyye*, 325-329.

58 Bağdâdî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 237-238.

İlim ve irfanla ilgili ezberden yüz kitap yazmış olan büyük âlimler, onun yanında (okuma yazmaya yeni başlamış) ilkokul çocukları gibidirler.⁵⁹

3.1.4. Mürşid-i Kâmil, Yöneticilerin Ayağına Gitmemelidir

Nakşibendiyye tarikatı şeyhleri yöneticilerin ayağına gidilmesine sıcak bakmamışlardır. Tarikat mensupları bu hususta Abdülhalık Gücdüvânî'nin (ö. 575/1179) şu ikazlarına dikkat etmişlerdir.

“Sakın ha! Başkanlık ve reislik ve imamlık istemek ehl-i zikre yaraşmaz. Şunu hatırlandan hiç çıkarma ki Cenab-ı Hak toplumda bu hizmetleri senden daha iyi yapacak insanları yaratma kudretine sahiptir. *Şunu kafana iyi yerleştir ki her kim baş olmayı severse ona, ehl-i tarik demek layık olmaz...*

Kadılık ve müftülük gibi meşru hizmetler bile olsa herhangi bir mevki, makam, idarecilik ve memuriyete talip olmak sana yaraşmaz. Sultanlarla, idarecilerle ve zenginlerle veya onların çocukları ile kadınlarla, kızlarla, bidat ehli ile ahbablık etmemelisin...”⁶⁰

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin Bağdat'taki halifelerine yazdığı bir mektupta “...avamın alt tabakasındaki insanlar için vezir, emir ve paşalara aracılık yapmamanızı önemle emrediyorum”⁶¹ şeklindeki uyarısı, Gücdüvânî'nin yukarıdaki ikazlarını teyit etmektedir. Yine halifelerinden Seyyid Taha Hakkârî'ye yazdığı bir mektubunda, İran Şah'ının iltifat ve takdirlerine aldanmamasını ve davet etseler bile üst düzey devlet ricalinin ayağına gitmemesini istemiştir.⁶²

3.2. Mürşid-i Kâmil'in Görevleri

3.2.1. Kuran ve Sünneti Toplumsal Hayatın Merkezine Oturtmak

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, gittiği her yerde cami, medrese ve tekkeleri canlandırmış, bu ehemmiyetli kurumları toplumsal hayatın merkezine oturtmaya çalışmıştır. Bu hususta yetiştirdiği ve görevlendirdiği onlarca talebesi de onun yolunu takip etmişlerdir. Bu şekilde İslam dünyasının pek çok bölgesinde İslami ilimler ve İslam ahlakının yaygınlaşması hususunda gözle görülür bir canlanma ve hareketlilik meydana gelmiştir.⁶³

3.2.2. İslam Toplumunda Yaygınlaşan Bidatlerle Mücadele Etmek

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'ye göre mürşid-i kâmillerin başlıca görevlerinden biri de İslam toplumunun sahih ve sağlam dinî hayatına zarar veren ve yozlaştıran

59 Bağdadî, *Divan-ı Mevlânâ Hâlid*, 52.

60 Yahya Oğuz, *Kasr-ı Ârifân'dan İstanbul'a Mihverdeki Mürşid-i Kâmiller*, (İstanbul: Seher Ofset, 1997),142-143.

61 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 281.

62 Muzaffer Taşyürek, *Hatme-i Hâcegân Sultanları*, (İstanbul: Hâcegan Yayınları, 2003), 150.

63 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 417-421

bidatlere karşı mücadele etmesidir. Mevlânâ Hâlid, hayatının son yıllarını geçirdiği Şam'da bidatlerle ciddi bir mücadele içine girdiğini halifelerinden Abdullah Celî'ye (ö. 1247/1832) yazdığı bir mektubunda dile getirmektedir.

“...Fakat bid'atlerin çokluğu beni üzmekte ve bana sıkıntı vermektedir. Eğer bu mübarek memleketin böyle olduğunu bilseydim, buraya hicret etmezdim. Bununla beraber bazı değerli dostlarım bu fakirin buraya gelmesinden sonra, bid'atlerin onda birinin bile kalmadığını söylemektedirler. Şu an bile fazla bozulmamış ve kalbimin huzur bulabileceği bir yer bulabilsem, eğer en uzak bir memleket bile olsa, Allah'ın izniyle oraya hicret ederim...”⁶⁴

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin bu mektubunda geçen “Şu an bile fazla bozulmamış ve kalbimin huzur bulabileceği bir yer bulabilsem, eğer en uzak bir memleket bile olsa, Allah'ın izniyle oraya hicret ederim” cümleleri, bidatlerden duyduğu rahatsızlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Ona göre İslam toplumu yaygın bidatlerden arındırılmalıdır. Mürşid-i kâmiller bidatsiz bir toplumun inşası hususunda gayretli olmalıdırlar.

3.2.3. Cehaleti Azaltıp İlim ve İrfanı Yaygınlaştırmak

Bunun için medrese ve tekke faaliyetlerinin tevhidini zorunlu görmüş ve bunu tasavvufî anlayışın merkezine yerleştirmiştir. Her halifesini görev yapacağı bölgenin mürşidi aynı zamanda tedrisat yapabilecek kapasitede müderrislik vasfını haiz bir şekilde yetiştirmiştir.

“Mevlânâ Hâlid ve takipçilerinin hemen her bölgeye gönderdikleri halifelerinin açtıkları medreseler, o bölgelerin ilim ve kültür hayatına önemli katkılar sunduğu gibi entelektüel bir tabakanın oluşmasında da öncü rol oynamıştır. Hâlidî şeyhlerinin kurmayı başardıkları bazı bölgesel merkezî tekkeler, aynı zamanda o bölgenin ihtiyacı olan yönetici, âlim, müderris, siyasetçi, yazar ve şairlerini de yetiştirerek önemli bir açığı kapatmıştır. Bu zaviyeden *Biyâre* ve *Hâlidîyye* tekkeleri Irak'ta, *Durûd Tekkesi* İran'da, *Muradiye Tekkesi* Suriye'de, *Cebel-i Kubeys Tekkesi* Hicaz'da, *Yukarı Yerağlı Medresesi* Kafkasya'da, *Norşin*, *Sami Paşa* ve *Gümüşhânevi* tekkeleri Anadolu'da söz konusu misyonu yürüten Hâlidî tekkeleri olarak faaliyet göstermişlerdir.”⁶⁵

3.2.4. İslam Dünyasının Siyasi Birliğini Sağlayan Halifeye Destek Olmak

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye göre mürşid-i kâmil, yaşadığı toplumda sahil bir dinî hayatın inşasına çalıştığı gibi İslam dünyasının siyasi birliğine de hizmet etmelidir. Müslümanların birlik ve beraberliği, İslam kültür ve medeniyetinin ko-

64 Müderris, *Yâd-ı Merdân*, 1: 305.

65 Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî*, 418.

runması ve devam ettirilmesinde hayati öneme sahip olan bu siyasi birliğin güven-cesi ise o dönem Osmanlı Devleti'dir. Bu nedenle Mevlânâ Hâlid, Osmanlı sultanına bağlılığını dile getirmiş ve ona dua edilmesini istemiştir.

“Allahım! Büyük himmet sahibi olan padişahımızı koru. Onu gaybın askerleriyle destekle. İslâm dinini muhafaza etmeye yardım eyle. Günler devam ettiği müddetçe ehlinde ona halef olabilecek kimseleri payidar eyle.

Karada ve denizde askerlerini muzaffer eyle. Vezirlerini, yardımcılarını ve elçilerini ıslah eyle. Sultanımızı ve yardımcılarını, beldelerin imarına ve insanların huzuruna sebep kıl, onlarla sünnet-i seniyyeyi ihya ettir. Parlak ve açık nebevî şeriatın alametlerini onlarla yücelt. Sultanın düşmanı dinin düşmanı olduğundan düşmanlardan yardımını kes, onları rezil ve rüsva eyle...”⁶⁶

SONUÇ

Nakşibendiyye tarikatının on dokuzuncu yüzyılda Asya'nın batısındaki başarıları faaliyetleri, Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî sayesinde gerçekleşmiştir. Aslen Irak'ın Şehrezor bölgesinden olan Mevlânâ Hâlid'in bu başarısında, mensup olduğu Nakşibendî-Müceddidiliğin siyaset ve toplumsal hadiselerle duyarlı yapısının yanında, karizmatik kişiliği, ilim ve tasavvuf alanlarındaki saygın ve ciddi bilgi ve tecrübi altyapısının da etkisi vardır. İslam'ın tebliği ve insanların irşadı hususunda evrensel düşünen Mevlânâ Hâlid, İslam kültür ve medeniyetinin korunması açısından ulusalcılıktan uzak, ümmetçi bir bakış açısını tercih etmiştir.

Planlı ve programlı hareket eden, kritik ve analitik bir düşünceye sahip olan Mevlânâ Hâlid'in oluşturduğu tasavvufi ekol Hâlidilik olarak adlandırılmıştır. Şeriat ve tarikat dengesine vurgu yapan, ilmiye ve sufiye sınıfının faaliyetlerini tek çatı altında toplayan, İslam ümmetinin siyasi birliği için halifeyi destekleyen Mevlânâ Hâlid, bunları Müslüman toplumda uygulayacak onlarca lider şahsiyeti yetiştirmeyi de ihmal etmemiştir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî'nin tasavvufi anlayışında irşad metodu ve mürşid-i kâmil anlayışının önemli bir yeri vardır. Ona göre irşad belli bir bölge ve grupla sınırlı olmamalıdır. Muhatap yeryüzünde yaşayan ümmet-i icabet ve ümmet-i davetin tümüdür. Ayrıca irşad süreci, şeriat ve tarikat merhalelerinin sağlıklı olarak katedilmesiyle başarıya ulaşabilir. Sağlam bir itikat ve salih amel temeli üzerine ahlak ve maneviyat bina edilmelidir. Bu ciddi mesuliyeti üstlenebilecek kişiler ise ancak mürşid-i kâmillerdir. Mevlânâ Hâlid'e göre mürşid-i kâmillik, ilim ve tasavvuf alanlarında uzman, manevi eğitimde mahir, İslam toplumunu içinde bulunduğu sıkıntı ve buhranlardan kurtarabilecek rehber ve lider kişilerdir.

⁶⁶ Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid*, 166-171.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamit. *Nakşibendilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Arvâsî, Abdülhakim. *Râbta-i şerîfe*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1342.
- Azzâvî, Abbas. *‘Aşâiru’l-İrak*. Beyrut: Mektebetü'l-Hadârât, ts.
- Bağdâdî, Hâlid. *Divan-ı Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî*. Thk. Abdulcebbar Kavak. Konya: Ensar Yayıncılık, 2009.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- Hânî, Muhammed b. Abdulah. *el-Behçetüs-seniyye fî âdâbi't-tarikati'-'aliyyeti'l-Hâliddiyye-ti'n-Nakşbendiyye*. Ahmed Halebî Matbaası, 1303.
- Hânî, Abdülmecid. *el-Hadâiku'l-verdiyye fî hakâiki ecillâi'n-Nakşbendiyye*. Erbil: Matbaatu Arâs, 2009.
- Haydarî, İbrahim Fasîh. *el-Mecdu't-tâlid fî menâkibiş-Şeyh Hâlid*. İstanbul: Matbaatu'l-Â-mire, 1292.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul: Dâru'd-Da've, Dâru Sahnûn, 1413/1992.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Kâşîfî, Hüseyin b. Ali. *Reşehâtu aynî'l-hayât fî menâkibi meşâyihî't-tarikati'n-Nakşbendiyye ve âdâbihimi'n-nebeviyye ve esrârihimi'r-Rabbâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Kavak, Abdulcebbar. *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.
- Kelâbâzî, Muhammed b. İshak. *et-Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990.
- Müderriş, Abdülkerim. *‘Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilmî ve'd-din*. Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983.
- Müderriş, Abdülkerim. *Yâd-ı Merdân*. Hevler: Çaphâne-i Ârâs, 2011.
- Necdî, Osman b. Sind. *Asfa'l-mevârid min silsâli ahvâli'l-imam Hâlid*. Mısır: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1310.
- Oğuz, Yahya. *Kasr-ı Ârifân'dan İstanbul'a Mihverdeki Mürşid-i Kâmiller*. İstanbul: Seher Ofset, 1997.
- Sahib, Muhammed Es'ad. *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbâtı hadreti Mevlânâ Hâlid*. Dimaşk: Matbaatu't-Terakkî, 1334.
- Sahib, Muhammed Es'ad. *el-Fuyûzâtü'l-Hâliddiyye ve'l-menâkibu's-sahibiyye*. Kahire: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1311.
- Şimşek, Halil İbrahim. *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nakşbendî-Müceddidî Hareket*. Çorum: Hititkitap Yayınevi, 2008.
- Taşyürek, Muzaffer. *Hatme-i Hâcegân Sultanları*. İstanbul: Hacegan Yayınları, 2003.
- Tosun, Necdet. "Râbta". *DİA İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1995.
- Uludağ, Süleyman. "Murakabe". *DİA İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yesevî, Hoca Ahmed. *Divan-ı Hikmet*. Haz. Hayati Bice. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.